

Rytų–Vakarų civilizacijų ir mąstymo tradicijų atspindžiai komparatyvistinėse Antano Andrijausko studijose

ŽILVINAS VAREIKIS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
zilvinasvareikis@yahoo.fr

Straipsnyje Lietuvos humanistikos idėjų kontekste analizuojamos vieno iš iškiliausių šiuolaikinių lietuvių mąstytojų, Antano Andrijausko, pagrindiniai komparatyvistinei problematikai skirti veikalai. Tekste ypatingas dėmesys skiriamas jo koncepcijos ištakoms, mąstytoją formavusioms intelektualinėms ir sociokultūrinėms įtakoms, filosofinėms srovėms, studijų metais išryškėjusiems prioritetams, pagrindiniams tyrinėjimo laukams, mokytojams, idėjoms, asmeninėms patirtims. Remdamasis šaltinių analize autorius parodo, kad šio lietuvių mąstytojo veikaluose gvildenami aktualūs idėjų istorijos, komparatyvistinės filosofijos, civilizacinės komparatyvistikos, orientalistikos, meno filosofijos, estetikos klausimai tiesiogiai kyla iš mokslinių interesų, aktualijų ir tyrinėjamų sričių idėjinio sąryšio. Pasitelkiant etapinius A. Andrijausko veikalus, detalai analizuojami pagrindinėse jo komparatyvistinėse studijose išryškėję tyrinėjimo laukų ir idėjų pokyčiai, kurie siejami su kitų lietuvių ir užsienio mokslininkų požiūriais siekiant išgryninti jo teorinių ir metodologinių ieškojimų bei atradimų savitumą.

Esminiai žodžiai: Antanas Andrijauskas, Lietuvos filosofija, komparatyvistinė kultūrologija, komparatyvistinė filosofija, Rytai–Vakarai, civilizacinė komparatyvistika, idėjų istorija, estetika, meno filosofija, menotyra, neklasikinis mąstymas, Arvydas Šliogeris.

Įvadinės pastabos

Šiuo tekstu pradėdame ciklą straipsnių, skirtų žymiausiems Lietuvoje ir išeivijoje kūrusiems dabartinės lietuvių civilizacinės komparatyvistikos, komparatyvistinės kultūrologijos ir komparatyvistinės filosofijos tyrėjams, gvildenusiems klasikinėje komparatyvistikoje vyravusias Rytų ir Vakarų civilizacijų mąstymo tradicijų, kultūros vertybių bei simbolių sąveikos problemas. Dėmesys šiai problematikai Lietuvoje

turi galias tradicijas ir tiesiogiai siejasi su turtinga tarp Rytų ir Vakarų civilizacinių pasaulių išsiskleidusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) istorijos poveikiu lietuvių mentalitetui.

Sąmoningai atsiribodami nuo ankstyvųjų Rytų ir Vakarų civilizacinių pasaulių sąveikų tyrinėjimo Lietuvoje etapų, susijusių su pirmųjų lietuvių keliautojų į Rytų kraštus misionierių veikla, taip pat nuo XX a. pradžioje skelbtų svarbių Vydūno, Stasio

Šalkauskio ir kitų koncepcijų, savo tyrime pagrindinį dėmesį sutelksime tik į kelių mūsų akimis žvelgiant svarbiausių XX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais ir XXI a. pradžioje Lietuvoje bei išeivijoje kūrusių lietuvių kilmės mąstytojų skelbiamų komparatyvistinių idėjų kritinę recepciją. Kitas svarbus mūsų tyrimo lauko apribojimas, kuris ne visuomet lengvai praktiškai įgyvendinamas, kyla iš noro aptarti Lietuvos filosofijos padangėje pastaraisiais dešimtmečiais vis didėjančių tekstų srautu išsiskleidusių vokiškai kalbančiuose šalyse vadinamą *tarp-kultūrinės filosofijos* ekvivalentą – *komparatyvistinę filosofiją*. Jos šalininkai, remdamiesi moderniomis lyginamosiomis tyrinėjimo strategijomis ir metodais, siekia apmąstyti dabartinius sparčiai besiplėtojančius Rytų ir Vakarų mąstymo tradicijų glaudėjančius sąveikos procesus.

Daugiausiai per pastaruosius tris dešimtmečius Lietuvoje komparatyvistinių studijų srityje ir šios krypties idėjų skiepijimui bei pedagoginei sklaidai viešojoje erdvėje yra nuveikęs filosofas, akademikas Antanas Andrijauskas (g. 1948 m.). Tai – plačių humanitarinių interesų mokslininkas, Lietuvoje jis žinomas kaip vienas iškiliausių mąstytojų, išleidęs daug fundamentalių filosofijos istorijos, civilizacijos istorijos, kultūrologijos, orientalistikos, estetikos, meno filosofijos, meno istorijos bei meno psichologijos problemas gvildenančių veikalų. Jo plunksnai priklauso 24 solidžios monografijos, per 100 spaudai parengtų knygų, kurias profesorius sudarė ar atliko mokslinio redagavimo darbą ir taip pat per 650 įvairiomis kalbomis paskelbtų mokslinių straipsnių.

Šis nuoseklus komparatyvistinės metodologijos šalininkas pasižymi ne tik išskir-

tiniu darbštumu, tačiau ir sugebėjimu burti apie save jaunos talentingus žmonės, užkrėsti juos savo kūrybinio entuziazmu. Jis sukūrė ir redaguoja septynias knygų serijas, išugdė ištisą plejadą šioje srityje besidarbuojančių mokinių bei sekėjų. Suvokdamas Andrijausko tyrinėjimų reikšmę Lietuvos kultūrai ir įvertindamas didžiulį sukurtos mokslinės medžiagos kiekį teksto, autorius nori apsiriboti tik ties tais, straipsnio autoriaus požiūriu, svarbiausiais darbais, kurie atskleidžia šio mokslininko indėlį į dabartines komparatyvistines studijas.

Skverbiantis į teorines ir metodologines A. Andrijausko komparatyvistikos ištakas

Įvairias pažinimo sritis siejančių A. Andrijausko mokslinių interesų ištakos slypi studijų metais išryškėjusiuose prioritetuose. Baigęs puikiu humanitariniu paruošimu garsėjusią Kauno meno mokyklą, jis filosofijos, estetikos ir orientalistikos studijas pradėjo Maskvos M. Lomonosovo universitete, kuriame pradžioje planavo pagrindinį dėmesį skirti neklasikinės (Arthuro Schopenhauerio, Sørenso Kierkegaardo, Friedricho Nietzsche'ės, Henri Bergsono) ir Rytų filosofijos bei estetikos studijoms.

Lygiagrečiai klausydamas estetikos specialistų – V. Asmuso, A. Losevo – ir Rytų filosofijos kursus skaičiusių A. Piattigorskio, N. Konrado paskaitų, ilgai blaškėsi tarp potraukio Vakarų ir Rytų tautų mąstymo tradicijoms. Laipsniškai evoliucijai į komparatyvistinius filosofijos ir estetikos tyrinėjimus turėjo paskaitų lankymas greta Filosofijos fakulteto buvusiam Azijos ir Afrikos institute ir

Istorijos fakultete, bendravimas su garsiais lyginamųjų civilizacijų ir įvairių Rytų tautų mąstymo tradicijų žinovais: indologais A. Piatigorskiu, S. Tuliajevu, Rytų Azijos ir komparatyvistinių studijų specialistais N. Konradu, J. Zavadska, T. Grigorjeva, N. Nikolajeva, bizantologu V. Byčkovu, islamistais ir komparatyvistais A. Sagadejevu, V. Braginskiu. Šia kryptimi neabejotinai veikė ir studijų metu bendravimas su artimais bičiuliais, dabartinės rusų komparatyvistikos korifėjais, V. Maliavinu, A. Kobzevu ir N. Kirabajevu. Vaisingas bendradarbiavimas su daugeliu iš jų tapusių kolegomis tęsėsi Andrijauskui sugrįžus į pedagoginį darbą Lietuvoje, kuriant estetikos, meno filosofijos bei civilizacinės ir filosofinės komparatyvistikos mokyklas.

Kitas nepaprastai svarbus veiksnys, lėmęs tolesnę A. Andrijausko mokslinių interesų sklaidą, buvo 1981–1982 m. stažuotė dviejuose elitinėse Prancūzijos mokslo institucijose *Sorbonoje I* ir *Collège de France*, sistemingas darbas kaupiant vėlesniems tyrimams mokslinę medžiagą specializuotuose Paryžiaus bibliotekose. Stažuotės Paryžiuje metu turėjo galimybę klausytis žymių prancūzų mokslininkų M. Dufrenne'o, N. Vandier-Nicolas, F. Chengo, B. Dagenso, B. Dorivalio, M. Le Bot paskaitų, užsimezgė kontaktai su dviem įtakingais prancūzų komparatyvistais F. Jullieniu, M. Hulinu bei kitais prancūzų mokslininkais.

Trečias svarbus komparatyvistinių interesus skatinęs veiksnys buvo po Nepriklausomybės atgavimo prasidėjusios gausios kelionės į įvairias Artimųjų Rytų islamo šalis, Iraną, Indiją, Kiniją, Japoniją ir ypač pedagoginis darbas Japonijos univer-

sitetuose, artimas bendravimas su garsiais Tekančios saulės šalies komparatyvistinės estetikos ir menotyros atstovais Hidemichi Tanaka ir Kenichi Sasaki, darbas puikiai sukomplektuotose šios šalies bibliotekose ir kelionės po svarbiausius Japonijos kultūros, meno centrus lydint žymiesiems japonų kultūros ir meno tradicijų žinovams.

Dar studijuodamas Maskvos universiteto paskutiniuosiuose kursuose ir vėliau doktorantūroje, A. Andrijauskas pasinėrė į A. Schopenhauerio, S. Kierkegaardo, F. Nietzsche's, B. Croce's, M. Heideggerio, J. Ortegos y Gasseto, A. Malraux, daoizmo, čan, dzen filosofijos ir Čiurlionio kūrybos problemas. Netrukus skelbė pirmuosius tyrinėjimus, skirtus subjektyviai Kierkegaardo ir Nietzsche's ontologijai. Pastarųjų mąstytojų ir Čiurlionio orientalistinių motyvų apmąstymas vėliau savaime peraugo į vis stiprėjantį susidomėjimą Rytų ir Vakarų tautų mąstymo, estetikos, meno tradicijų sąveikos problemomis.

Studijų metu Andrijausko dėmesį savo egzistenciniais motyvais, intymia idėjų dėstymo maniera ir subtiliomis psichologinėmis įžvalgomis patraukė danų mąstytojas Kierkegaardas, kuris, atsiribodamas nuo spekuliatyviojo mąstymo, plėtojo „tradicinėms indų, kinų, japonų filosofijos teorijoms būdingą mąstymo ir veiksmo vienybės idėją... Dėl to analogiškai iškeliami vidinis išgyvenimas ir tiesioginė intucija, kuri traktuojama kaip tobuliausias vidinės reiškinių prasmės pažinimo instrumentas“¹. Panašiomis savybėmis ir bruožais – mąs-

1 Andrijauskas, Antanas. Neklasikinio mąstymo principai Kierkegaardo filosofijoje. *Egzistencijos paradoksai: Kierkegaardo filosofinės interpretacijos*. Vilnius: Versus Aureus, 2006, p. 41–42.

Kopija Nr. 7, 2016,
popierius, tušas,
38 × 26 cm

tymo autentiškumu, magiška įtaigos galia, kruopščiai nušlifluota kalba, atsisukimu į žmogaus vidinį pasaulį, estetišės būties su-reikšminimu, autoironija jį sužavėjo ir Nietzsche, taip pat atstovaujantis *neklasikiniam* filosofiniam mąstymui, kuris racionalumo ir europocentrizmo kritika buvo akivaizdus vokiečių *klasikinės* filosofijos antipodas.

Rytų tautų filosofinių idėjų pažinimo svarbą ir gilėjančią Vakarų kultūros dvasinę krizę konstatuojantis Nietzsche's mąstymas Andrijauskui apnuogino pirmuosius Vakarų civilizacijos nuosmukio požymius, kuriuos tolesnių studijų metu išryškino O. Spenglerio, A. Toynbee'io, Heideggerio, A. Malraux, M. Foucault ir kitų Nietzsche's idėjų paveiktų koncepcijų tyrinėjimas. Greta neklasikinės filosofijos stipriausią poveikį jo pasaulėjautai turėjo daoizmo (Laozi, Zhuangzi) filosofija ir atrastas naujas Rytų Azijos peizažo tapybos bei poezijos pasaulis, kuris galiausiai jungėsi su egzistencinėmis Kierkegaardo ir Nietzsche's filosofijos idėjomis. Jų glausti filosofiniai aforizmai konstruojami imlių, o dažnai paradoksalių metaforų forma primi-

nė daoistinę pasaulėžvalgą, kuriai būdingi neišsakymo, užuominos motyvai. Galima sakyti, kad merkantilios Vakarų kultūros kritika, atvirumas Rytų tautų mąstymo tradicijoms ir jų refleksija panašiai apibūdina Nietzsche's ir Andrijausko mąstysenos kertinius įtampos taškus.

Iš visų minėtų Andrijausko studijų metu Maskvos Lomonosovo universitete dėščiųsių mokslo korifėjų didžiausią įtaką jam darė N. Konrado idėjos ir asmenybė: „...Konrado traukos laukas buvo galingesnis, jo švelnų balsą ir įdėmias šiltas akis puikiai prisimenu praslinkus daugiau kaip trims dešimtmečiams“². Neatsitiktinai šio akademiko plėtotos Rytų ir Vakarų civilizacijų sinchroninės raidos arba kultūrinio paralelizmo bei pasaulinio Renesanso idėjos išdėstytos veikale „Vakarai ir Rytai“³ dažnai cituojamos įvairių periodų Andrijausko knygoose. Minėtame programiniame veikale pasaulinio garso rusų komparatyvistas,

² Andrijauskas, Antanas. *Kultūros, filosofijos ir meno profiliai (Rytai–Vakarai–Lietuva)*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004, p. 10.

³ Конрад, Николай. *Запад и Восток*, 1966 m.

sinologas ir japonistas išplėtojo sinchroninės civilizacijos vystymosi teoriją grindžiamą suvokimu, jog pasaulinis istorinis procesas yra vienalytis, o humanizmo prigimtis universali. Renesansą jis traktavo ne kaip išskirtinį vien Europos regionui būdingą reiškinį, bet kaip visame pasaulyje vykusius procesus, kurių neįmanoma suvokti neištyrus, kaip Renesanso sąjūdžiai plėtojosi įvairiausiose šalyse. Lyginant juos matyti, jog renesansas yra ne vienos šalies, o dėsningas pasaulio istorijos reiškinys⁴.

Konrado komparatyvistinių idėjų sužadinta Rytų pasaulio nostalgija pagreitį įgijo Andrijauskui stažuojantis Paryžiaus Sorbonos universitete ir *Collège de France*. Šiose Prancūzijos akademinėse institucijose jį veikė supusi intelektualinė aplinka, kurioje puikiai funkcionuojančios universitetinės, mokslinių tyrimų institucijos su gerai sukomplektuotomis bibliotekomis brandino jauno ištroškusio žinių tyrėjo mokslinius interesus. Paryžiuje stažuotoją globojo jo vadovas vienas didžiųjų XX a. antrosios pusės prancūzų fenomenologų Mikelis Dufrenne'as. Jis tuomet jau kritiškai peržiūrino savo ankstesnes fenomenologinės filosofijos nuostatas ir plačiu žvilgsniu žvelgė į kitas neeuropines mąstymo bei estetikos tradicijas. Dufrenne'o autentiško mąstymo teorija darė išpūdį Andrijausko vaizduotei, kadangi joje „...savitai susipynę fenomenologijos, egzistencializmo, postmodernistinės estetikos, švietėjų ir Rytų estetikos elementai. Jo veikalai buvo persmelkti tikėjimo kosmine estetinės veiklos, meno galia, kurie gali padėti kūry-

biškai asmenybei pabėgti nuo griauinančio technokratinės civilizacijos, *logos* kultūros tironijos poveikio. Kita vertus, Rytų estetiinių teorijų įtakoje meninę kūrybą Dufrenne'as aiškino kaip vienintelį būdą išsaugoti gelminį ryšį su gamtos pasauliu ir grįžti į būties pilnatvę⁵.

Andrijauskas Dufrenne'o filosofijoje atpažįsta gamtos aukštinumą, itin svarbų Rytų Azijos civilizacijų mąstytojų ir menininkų pasaulėjautoje, ypač kinų daoistinės ir čan (dzen) idėjų kontekste. Dufrenne'as tuomet gamtą traktavo tarsi visą žmogaus kūrybinę energiją budinantį principą, kurio manifestacijos atsispindi šių tradicijų šalininkų meno kūriniuose. Ir Dufrenne'o, ir vėliau Andrijausko Rytų Azijos estetikos ir meno tradicijų tyrinėjimuose tapyba tampa menininko giliausios prigimties ir jo dvasinių ieškojimų bei sąmonės nušvitimų buveine.

Svarbi tolesnei kūrybinei evoliucijai buvo po Dufrenne'o ir A. J. Greimo rekomendacijų užsimezgusi pažintis su J. Baltrušaičiu – sūnumi ir lankymasis jo garsiojoje iš uošvio Henri Focillono paveldėtoje *Vila Virginie* su milžiniška biblioteka bei gausybe iš ekspedicijų po įvairias Rytų šalis atsivežtų dailės kūrinių. Ši pažintis tapo svarbiu stažuotojo gyvenimo faktu, padėjusiu kitaip pažvelgti į mokslininko misiją ir sistemingo kasdienio mokslinio darbo, santykių su šaltiniais principus. Šeiminkas sveičiui iš Lietuvos padovanojo tris serijas japonų estetikai ir dailės tradicijai skirtų knygų, įpareigodamas Andrijauską parašyti japonų tradicinei estetikai skirtą veikalą. Jis savo

4 Конрад Н. И. Запад и Восток: Статьи. М.: Наука, 1966, s. 212, 242–243.

5 Andrijauskas, Antanas. *Grožis ir menas: estetikos ir meno filosofijos idėjų istorija (Rytai–Vakarai)*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1996, p. 555.

pažadą įvykdė 2001 m. paskelbdamas 650 p. apimties monografiją „Tradicinė japonų estetika ir menas“, kuri atvėrė kelius dėstyti prestižiniuose Japonijos universitetuose. Po pirmos didžiulį poveikį palikusios kelionės į Paryžių, jo mokslinio tyrimo centrai Andrijauskui palaipsniui tapo, greta Rytų šalių, nuolatinių mokslinių išvykų ir sistemingo darbo įvairiuose specializuotose mokslinio tyrimo centruose ir jų bibliotekose vieta.

Komparatyvistiniai estetikos, meno filosofijos ir meno istorijos tyrinėjimai

Lyginant ankstyvasias ir vėliau pasirodžiusias Andrijausko knygas, į akis krinta tų pačių tyrinėjimo laukų erdvių nuolatinis plėtimasis, laipsniškas anksčiau susiformavusių temų keitimasis ir vis naujų probleminių tyrinėjimo laukų atsiradimas, mokslininką vedantis į gretimų mokslinių disciplinų kompetencijos sritis. Jo idėjų pasaulis tarsi iš pirmąkart gemalo auga ir toliau kaip tvirtėjančio medžio šakos plėtojasi įvairiomis kryptimis. Ankstyvajame šio filosofo kūrybinės evoliucijos etape svarbiausiu išeitiniu jo tyrinėjimo lauku tapo estetikos ir meno filosofijos problematikai skirtos monografijos. Pirmoji – buvo 1990 m. paskelbta „Meno filosofija. XVIII–XX a. koncepcijų analizė“, kurioje teoriškai buvo grindžiamas estetikos ir meno filosofijos tyrinėjimo objektų savarankiškumas ir šių mokslų funkcijos meno fenomeną tyrinėjančių mokslų sistemoje. Joje analizuojant Jenos romantikų, Schopenhaurio, Nietzsche'ės, Bergsono, Heideggerio meno filosofijos koncepcijas ryškėjo kryptingi ekskursai į Rytų tautų estetines ir meno teorijas.

Po penkerių metų pasirodė kitas Andrijausko monumentalus veikalas „GROŽIS ir MENAS. Estetikos ir meno filosofijos idėjų istorija (Rytai–Vakarai)“ (1995, 1996 m. leidimai), susilaukęs aukšto įvertinimo A. Šliogerio, V. Rubavičiaus ir A. Samalavičiaus recenzijose. Šiame programiniame veikle jau nuosekliai pritaikomi komparatyvistinės metodologijos principai. Jame autorius susistemina Vakarų ir Azijos civilizacijų estetinį patyrimą ir žvelgia į jį kaip bendrą prasminę visumą. Monografijoje nuosekliai analizuojamos egiptiečių, šumerų, babiloniečių, hebrajų, iranėnų, indų, kinų, japonų, arabų musulmonų, antikos ir Vakarų civilizacijose susiformavusios pagrindinės estetiškos koncepcijos, išryškinamas jų savitumas. Vėliau aptariant įtakingiausias XX a. Vakaruose užgimusias koncepcijas ir juose išsiskleidusias metodologines nuostatas, detaliau analizuojamos: formalioji mokykla, intuityvizmas, psichanalizė, fenomenologija, egzistencializmas, hermeneutika, meno sociologija, meno istorijos filosofija ir modernistinė meno filosofija. Tokiu būdu Andrijauskas sintetina iš savo mokytojų (Konrado, Losevo, Asmuso, Dufrenne'o, Vandier-Nicolas, Chengo ir kitų) autorių perimtas žinias, patirtį ir ją savitai išskleidžia savo monografijoje pateikdamas plačią įvairių didžiųjų Rytų ir Vakarų civilizacijų estetikos ir meno filosofijos idėjų plėtotės panoramą.

Dėl šios priežasties pastarąjį veikalą, tikriausiai, derėtų traktuoti *kaip svarbų lietuvių mąstytojo intelektualinės biografijos lūžio tašką, kuriame nuo šiol konceptualiai atsisakoma vien europinės perspektyvos sprendžiant panašias idėjų istorijos ir konkrečių mokslų raidos problemas*, kas buvo

būdinga pirmajai anksčiau aptartai monografijai „Meno filosofija“. Atsiradusios naujos lyginamosios teorinės ir metodologinės priemonės suteikė autoriui galimybę pereiti prie platesnių teorinių svarstymų, siejančių tokias iš pažiūros skirtingas Artimųjų, Viduriniųjų Rytų ir Rytų Azijos civilizacijas. Esminė metodologinė išieitis pozicija, padedanti spręsti heterogeniškų civilizacijų sugretinimo problemą – tai A. Andrijausko siūlomas lyginamasis ir kartus vientisas šių civilizacijų idėjų istorijos tyrinėjimas: „Į Rytų ir Vakarų šalyse įsivyravusias estetines tradicijas galime žvelgti kaip į du skirtingus kelius, vedančius į tą patį tikslą“⁶. Vakarų kultūrinės logikos atžvilgiu išryškėja kitas svarbus tokios lyginamosios tyrinėjimo strategijos vidinės logikos paradoksalius dėsningumas: kuo labiau gilinamasi į civilizacijų skirtumus, tuo daugiau atrandama tyrinėjimo objektų prigimtyse slypinčių panašumų. Aptariamas visuminis filosofinis požiūris į estetikos ir meno filosofijos idėjų istoriją yra artimas daoistinei *yin-yang* priešybių vienybės dialektikai, kuri aptariame veikalė įgyvendinama pasitelkiant ne tik vyraujančią lyginamąją, tačiau ir kitus nemažiau svarbius hermeneutinį, istorinį, chronologinį ir loginį mokslinės medžiagos dėstymo metodus. Vėlesniuose Andrijausko veikaluose kompleksinių tyrinėjimų strategijų metodų įvairovės idėja lanksčiai taikoma visų civilizacijų lyginamosioms studijoms ir jų pagrindinių kultūros segmentų – filosofijos, mokslo, religijos, technikos, meno – lyginamajai analizei.

6 Andrijauskas, Antanas. *Grožis ir menas: estetikos ir meno filosofijos idėjų istorija (Rytai–Vakarai)*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1996, p. 20.

Veikale „Grožis ir menas“ Japonijai skirtoje dalyje išsakytas mintis išplėtoja kitas fundamentalus veikalas „Tradicinė japonų estetika ir menas“ (2001 m.), pasirodęs tuo pat metu kaip ir „Lyginamoji civilizacijos idėjų istorija“. Kitaip nei minėta monografija dėmesį nukreipianti civilizacinės komparatyvistikos idėjų analizės kryptimi tradicinei japonų meno filosofijai „...nuo Asukos epochos pradžios VI a. iki Tokugawos epochos pabaigos 1868 m.“⁷ skirta knyga plėtoja daugiausia japonų tradicinės estetikos ir meno raidos naratyvus.

Pasitelkdamas istorinį, chronologinį, lyginamąjį ir hermeneutinį metodus, lietuvių mąstytojas joje analizuoja japonų mentaliteto ir įvairių estetikos bei meno tradicijų formavimosi ypatumus, detalai aptaria didžiausią įtaką japonams padariusios kinų civilizacijos poveikį japoniškai tapybei, ypač per dzenbudizmo ir jo sąveikavimo su šintoizmo idėjomis sklaidą. Atsižvelgiant į svarbiausių estetikos ir meno formų istorines transformacijas laiko tėkmėje, filosofas nuosekliai aptaria esmingiausių estetikos ir meno tradicijų pokyčius Asukos – Naros, Heiano, Kamakuros, Muromachi, Momoyamos bei Edo epochose. Daug dėmesio aptariamoje knygoje skiriama tapybai, kaligrafijai, lyrinei poezijai, savitam japonų teatro menui ir įvairių meno rūšių sąveikai bei kaitai kultūrinių virsmų kryžkelėse. Atskirą knygos dalį sudaro japonų estetikos recepcijos Vakarų pasaulyje analizė, apimanti vadinamojo *japonizmo* poveikį prancūzų impresionizmo, postimpresionizmo, simbolizmo, secesijos, ekspresioniz-

7 Andrijauskas, Antanas. *Tradicinė japonų estetika ir menas*. Vilnius: Vaga, 2001, p. 23.

mo, fovizmo ir siurrealizmo dailės raidai. Galiausiai mokslininkas knygos pabaigoje aptaria japonų meno įtaką Čiurlioniui ir postmodernistiniam Jurgio Mačiūno bei jo bendraminčių suburtam *Fluxus* judėjimui.

Indų ir kinų estetikos bei meno tradicijos savitumas išryškintas dviejose kitose solidžios apimties monografijose: „Amžinybės ilgesys: tradicinė indų kultūra, estetika ir menas“ (2015 m.) ir „Vaizduotės erdvės: tradicinė kinų estetika ir menas“ (2015 m.). Jos natūraliai pagal filosofui tampančią jau įprastą darbo metodiką išsirutulioja iš anksčiau aptarto Andrijausko veikalo „Grožis ir menas“ sąlyginai nedidelių indų ir kinų estetikai skirtų skyrių į dešimtis kartų savo apimtimi išsamesnius tyrinėjimus.

Indų tradicinės filosofijos, estetikos ir meno koncepcijų analizei skirtoje monografijoje ypatingas dėmesys skiriamas grožio, meno ir metafizikos santykiams, vedų kanono, upanišadų, budizmo, džainizmo, induizmo, islamizacijos paveiktų įvairių istorinių periodų filosofinės, estetiškos ir menotyrinės minties raidos kompleksinei analizei. Detaliai aptarinėjamas indų įvairių meno sričių estetinių traktatų savitumas, svarbiausi klasikinio periodo, alankarikų, Kašmyro simbolinės poetikos mokyklos ir vėlesnių periodų įtakingiausios estetiškos bei meno teorijos.

Antroje knygoje analizuojama ilga kinų filosofinės, estetiškos, menotyrinės minties raida. Joje be komparatyvistinio ir hermeneutinio metodo – svarbi fenomenologinė prieiga. „Dėl monografijos pavadinime suformuluoto tyrimo objekto platumo autorius sąmoningai atlieka fenomenologinės redukcijos procedūrą ir pagrindinį dėmesį sutelkia į kinų *estetiniam meniniam feno-*

menui svarbiausią vizualine rega suvokiamą vaizduojamosios dailės estetikos ir meno sritį⁸. Čia kalbama apie kinų estetinei savivokai itin reikšmingas vizualinės raiškos, tai yra kaligrafijos ir peizažo tapybos sritis, atspindinčias glaudų kūrėjo santykį su jį supančiu gamtos pasauliu. Tai paaiškina sudėtingas daoizmo, čan ir neokonfucianizmo estetikos idėjų transformacijas kinų kultūros istorijoje. Jaučiasi, kad šioje monografijoje dėstomos mintys yra asmeniškai svarbios autoriui, kadangi kyla iš gilių pagarbos unikalios vaizduojamojo meno tradicijas sukūrusiems kinų kultūros atstovams. Šis empatijos kinų vizualinėms meno formoms leitmotyvas yra glaudžiai susijęs su autoriaus intelektualine biografija: sinologų – E. Zavadskajos, V. Maliavino, Vandier-Nicolas, F. Chengo, F. Jullieno – įtaka, nuolatinis domėjimusi kinų peizažo estetika, kaligrafija, reminiscencijomis pakursčiosiomis kūrybinę vaizduotę per keliones į Kiniją ir Japoniją.

Andrijausko ilgametės komparatyvistinės estetikos ir meno filosofijos studijas 2017 m. apvainikavo milžiniškas trijų po 720 p. tomų per 180 autorinių lankų savo apimtimi neturintis analogų pasaulinėje literatūroje vieno autoriaus parašytas veikalas *Estetikos ir meno filosofijos idėjų istorija: Rytai–Vakarai*. Pirmas – *Artimųjų Rytų, Indijos ir Islamo pasaulių estetika ir meno teorija*, antras – *Rytų Azijos tradicinė estetika ir meno teorija*, trečias – *Vakarų estetika ir meno filosofija*.

Šioje epopėjoje autorius tarsi meta iššūkį visuotinės estetikos ir meno filosofijos idėjų istorijoje nusistovėjusiai

8 Andrijauskas, Antanas. *Vaizduotės erdvės: tradicinė kinų estetika ir menas*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2015, p. 18.

tyrinėjimų tradicijai dvigubai daugiau apimties puslapiais skirdamas didžiosioms Rytų civilizacijų tradicijoms lyginant su antikos ir Vakarų estetikos bei meno filosofijos teorijomis. Kitas visiškai originalus profesoriaus metodologinėse nuostatuose išryškėjęs Rytų tautų estetikos ir meno filosofijos istorijos tyrimų bruožas, kad greta įprastinės istorinės chronologinės koncepcijų analizės, jis, pavyzdžiui, indų, kinų ir arabų musulmoniškojo pasaulių estetikos tradicijas, konceptualiai jas tyrinėja probleminiu aspektu. Šią tendenciją puikiai iliustruoja skyrių pavadinimai, pavyzdžiui, indiškoje dalyje: „Menų sąveika“, „Menų hierarchija“, „Spalva, linija, grafiškumas“, „Kompozicija, simetrija, ritmas“, kiniškoje – „Mįslinga meno simbolių kalba“, „Perspektyvinės sistemos“, „Ritmo estetinės funkcijos“, „Spalva ir bespalviškumas“, o arabo musulmoniškoje dalyje – „laikas, erdvė ir tuštuma“, „Spalva, linija, grafiškumas“, „Kompozicija, simetrija ir ritmas“ ir pan. Toks dviejų skirtingų analizės principų derinimas padeda skaitytojui geriau suvokti europinių estetikos ir meno filosofijos tradicijų savitumus.

Tikriausiai todėl panašios veiksmingos kompleksinės ir komparatyvistinės metodologijos principus profesorius pasitelkia paskutiniame 2019 m. pasirodžiusiame fundamentaliame 840 p. apimties veikalė *Meno psichologija: nuo kūrybingumo įstakų iki psichopatologijos*. Jame autorius, išsaugodamas ryšį su ankstesniais filosofiniais, estetiniais ir psichologiniais tyrinėjimais, kartu išryškina tarpdalykinių psichologijos, psichopatologijos, psichiatrijos, filosofijos ir menotyrynių tyrimų sąveikų svarbą. Šis veikalė lygiagrečiai tyrinėjamos pagrindinės

Rytų ir Vakarų tautų meno psichologijos ir psichopatologijos raidos tradicijos, aptarinėjama daugybė lietuviškoje humanistikoje menkai tyrinėtų menininko kūrybinio potencialo, meninės kūrybos procesų psichologijos bei psichopatologijos aspektų.

Į menotyrynių tarpkultūrinių studijų srovę Andrijausko mokslinėje veikloje įsipina ryškiaspalvės Lietuvos lietuvių ir litvakų dailininkų M. K. Čiurlionio, M. Dobužinskio, V. Eidukevičiaus, A. Galdiko, J. Vienožinskio, L. Truikio, A. Švėgždos, C. Soutinėo, J. Lipchitzo, M. Bando, N. Arbit Blato ir kitų kūrybos sąsajų studijos, kurias jis aptarinėjo lietuvių ir anglų kalbomis paskelbtoje monografijoje „Litvakų dailė *l'école de Paris* aplinkoje“ (2008), keliuose sudarytuose straipsniu rinkiniuose ir daugybėje straipsnių periodiniuose moksliniuose žurnaluose.

Civilizacinės komparatyvistikos ir komparatyvistinės kultūrologijos baruose

Stažuotės Prancūzijoje metu Andrijauskas pasinėre į orientalistikos ir civilizacinės komparatyvistikos iškiliausių atstovų – S. Lévy, A. Fouchet, A. Maspero, M. Granet, L. Renou, R. Grousset, A. Toynbee'io, F. Braudelio, P. Masson-Ourselo, R. Guénono, A. Coomaraswamy, M. Mausso, L. Dumonto ir kt. – veikalų studijas. „Jų skaitymas, – prisipažįsta jis, – ilgam išmušė iš įprasto darbo ritmo ir atitraukė nuo pagrindinių meno filosofijos interesų, skatino domėtis neeuropinių civilizacijų kultūros istorija“⁹. Šių tyrimų rezultatai

9 Andrijauskas, Antanas. Lyginamoji civilizacijos idėjų

pirmiausia pasirodė dviejų svarbių tolesnei komparatyvistinių metodologinių nuostatų sklaidai veikalų pavidalu „Orientalistika ir komparatyvistinės studijos“ (2001) ir „Civilizacinė komparatyvistika“ (2002). Skaitant juos aiškėja, kokios konkrečios minėtų autorių idėjos darė įtaką lietuvių mąstytojo civilizacinės komparatyvistikos nuostatoms.

Greta įvardytų orientalistų veikalų Andrijausko knygose labiausiai jaučiamas prancūzų Analų mokyklos teoretikų F. Braudelio, G. Duby, J. Le Goffo, plėtojančių mentaliteto ir civilizacijos tyrinėjimus, idėjų ir metodologinių nuostatų poveikis. Didžiausią poveikį iš jų turėjo antrosios šios mokyklos kartos lyderio F. Braudelio veikalai, kuriuose šis unikaliuos erudicijos mąstytojas išskleidė pagrindinius Rytų Azijos, Pietryčių Azijos, Vakarų civilizacijų raidos principus, tyrinėjo heterogeniškų kultūrų raidos ypatybes, vėraujančias civilizacijų sąveikos tendencijas. Prancūzų civilizacijos teoretikas atmetė tolygų skirtingų civilizacijų plėtotės scenarijų pripažindamas kiekvienos kultūros unikalumą kitų kultūrų atžvilgiu. Iš to plaukė įsitikinimas, kad reikšmingos tampa tiek didelės, tiek mažos civilizacijos bei jų įvairių kultūros formų pasiekimai. Minėtos F. Braudelio teorinės ir metodologinės nuostatos atsispindi Andrijausko įvairiuose lyginamosiose civilizacijų studijose.

2001 m. pasirodžiusiame veikale „Lyginamoji civilizacijos idėjų istorija“ idėjų istorijos ir komparatyvistinės metodologijos rakursais Andrijauskas analizuoja įvairias Rytų ir Vakarų civilizacijų sąveikos

problemas santykyje su civilizacinės komparatyvistikos metodologinių nuostatų bei tyrinėjimo strategijų sklaida. Aptariamame veikale vyrauja konceptualiai gerai apgalvota lyginamoji civilizacijų aspektų analizė, į kurią žvelgiama per „tekste dažnai juntamą vidinę idėjų sąšauką; nuolatos jas lygindamas autorius išryškina minties, metodologinių priėgų panašumus, skirtumus, atskleidžia konkrečių teorijų, idėjų privatumus bei trūkumus“¹⁰. Niuansuotas analitinis požiūris į Rytų ir Vakarų civilizacijų raidos procesus rodo didžiulį mokslininko įdirbį šioje srityje ir iš atkaklaus darbo šioje srityje kylančias profesines kompetencijas. Kompleksinių ir tarpdalykinių teorinių bei metodologinių nuostatų įtaka regima iki kitoje netrukus paskelbtoje profesoriaus monografijoje „Kultūrologijos istorija ir teorija“ (2003 m.), kurioje yra svarbūs specialūs skyriai, skirti komparatyvistinės kultūrologijos ir komparatyvistinės filosofijos teorinių ir metodologinių tyrinėjimo strategijų bei metodų detaliam aptarimui.

Komparatyvistinės Andrijausko Rytų ir Vakarų civilizacijų tyrinėjimų nuostatos ir ypač požiūriai į idėjų istoriją bei joje išsikristalizavusį metodologinį instrumentarijų savo universaliu skirtingus civilizacinius pasaulius aprėpiančiu žvilgsniu skiriasi nuo kitų dabartinėje lietuviškoje humanistikoje gyvuojančių mokslinių požiūrių. Jis nepaverčia idėjų istorijos kokios nors vienos metodologijos belaisve, o tyrinėdamas įvairias civilizacijų sąveikos problemas konkrečių problemų sprendimui pasitelkia jam parankiausias metodus visai nesureikšmindamas jų išskirtinumo. Tuo iš

istorija. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 10.

10 Andrijauskas, Antanas. Lyginamoji civilizacijos idėjų istorija. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 11.

lietuvių mąstytojų jis, nepaisant kai kurių išlygų, yra artimesnis ne V. Kavoliui, T. Kasiuliui (T. Kasulis), o A. Mickūnui, A. Uždaviniiui, A. Beinoriui ir V. Rubavičiui, kurie į skirtingų Vakarų ir neeuropinių civilizacijų sąveikos problemas dažniausiai žvelgia tarsi „iš viršaus“ tai yra iš filosofiniam pasaulio suvokimui būdingų pozicijų.

Kiek kitaip jau ne į civilizacinės komparatyvistikos, o daugiau į komparatyvistinės kultūrologijos problemas Lietuvoje žvelgia idėjų istorijos šalininkai, traktuojantys šią problematiką ir lyginamuoju aspektu. Tokias nuostatas plėtojo (-a) A. Štomas, L. Donskis ir nuosekliausiai Z. Norkus. Pavyzdžiui, sociologinės orientacijos filosofo Z. Norkaus monografijose – „Du nepriklausomybės dvidešimtmečiai: kapitalizmas klasės ir demokratija Pirmojoje ir Antrojoje Lietuvos Respublikoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu“ (2014 m.), „Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios sociologijos požiūriu“ (2008 m.) – tai Lietuvos socialinių struktūrų transformacijų istorinių lūžių akivaizdoje reflektavimas, kuriame svarbiausios yra Lietuvos tapatybės ir eurointegracijos temos.

Į civilizacinės komparatyvistikos problemų lauką Z. Norkus pasineria kitoje puikiai konceptualiai struktūruotoje ir motyvuotoje įtikinamais argumentais monografijoje „Nepasiskelbusioji imperija: Lietuvos Didžioji Kunigaikštija lyginamosios istorinės imperijų sociologijos požiūriu“ (2009). Tačiau skirtingai nei Andrijausko civilizacinės komparatyvistikos veikaluose, kuriuose, kaip minėjome, priklausomai nuo konkretaus tyrinėjimo objekto ar gvildenamos problemos pa-

žinimo aspekto pasitelkiamos skirtingos teorinės ir metodologinės priegios, visuose minėtuose Z. Norkaus veikaluose vyrauja išimtinai jam puikiai pažįstamos sociologinės metodologijos bei problematikos sureikšminimas, kuris, tiesą sakant, ne visuomet pasiteisina civilizacijos tyrinėjimuose, kadangi juose dažnai išskirtinę svarbą įgauna ne socialiniai veiksniai, o sociologiniais metodais visiškai neprognozuojamos gamtinės, ekologinės krizės, epidemijos, žemės drebėjimai, potvyniai, karai ir pan. veiksniai.

Specializuotas teisininko ir politologo A. Štomo (1931–1999 m.) požiūris į idėjų istoriją išryškėja jo veikaluose: „Politinės permainingos ir socialinė raida: „Sovietų Sąjungos atvejis“ (1982 m.), „Žydy ir nežydy Holokausto patirtis: iš asmeninės perspektyvos“ (1989 m.) etc. Idėjų istorijos, politologijos ir lyginamųjų kultūros studijų simbiozė taip pat vyrauja filosofo L. Donskio (1962–2016 m.) kūryboje, nors ankstyvajame savo kūrybinės evoliucijos etape rengdamas disertaciją ir tuoj po jos gynimo jis domėjosi civilizacinės komparatyvistikos atstovų O. Spenglerio, A. Toynbee, L. Mumfordo, o vėliau V. Kavolio bei L. Dumonto, S. N. Eisenstadto civilizacijos idėjų recepcija.

Tačiau vėliau pasirodžiusiuose jo veikaluose – „Pilietinė visuomenė ir jos priešai: Autoritetas, tiesa ir viešoji erdvė XXI a. pradžios Lietuvoje“ (2004 m.), „Didžioji Europa: esė apie Europos sielą“ (2016 m.) etc. – tarpdisciplininiu rakursu nagrinėjami tiek Norkui svarbūs eurointegracijos ir su tuo susijusios tapatybės, tiek politinės diktatūros ir demokratijos aspektai, kurie taip pat yra aktualūs A. Štomo samprotavimuose. Andri-

jausko gi universalesnis tarpdalykinis žvilgsnis į civilizacijų ir kultūrų sąveikos procesus artimesnis Vytauto Kavolio (1930–1996 m.) mąstysenai. Veikaluose – „Civilizacijų analizė“ (1998 m.), „Žmogus istorijoje“ (1994 m.) ir kt. – taikant įvairias metodologines prieigas ir analitines tyrinėjimo strategijas, išeinama anapus etninės tapatybės tyrinėjimų ar siaurų hermetinių svarstymų į platų kultūrologinių apibendrinimų vieškelį.

Monografijoje „Kultūrologijos istorija ir teorija“ (2003 m.) Andrijauskas kultūrologiją traktuoja kaip platų *integracinį* mokslą, jungiantį skirtingas kultūrą tiriančias subdisciplinas, kurių visuma sudaro vieną kultūros reiškinius tiriančią kultūrologinių mokslų sistemą. Pabrėždamas tarpinę dabartinės kultūrologijos padėtį tarp humanitarinių ir socialinių mokslų, jis rašo: „Pretenduodama į universalios metateorijos, aprėpiančios dabartinę policentrinę pasaulio situaciją ir sudėtingas kultūrų sąveikos problemas, statusą, savo tyrimo objektą kultūrologija analizuoja įvairiapusiškai ir plečią įtaką įvairiomis kryptimis“¹¹. Kultūrologijos tyrinėjimų spektro platumas įgalina Andrijauską aptariamame veikale reflektuoti ir sąlyginai autonomiškos jos dalies *komparatyvistinės kultūrologijos* mokslinio statuso ir įtakos augimą. Pastarosios „pagrindinis tikslas – lyginamuoju aspektu tyrinėti stabilius tipologinius įvairių Vakarų ir nevakarietišku kultūrų panašumus, skirtumus, regioninį savitumą, istorines modifikacijas, jų atvirumą ar uždaramą greta gyvuojančių kultūrų atžvilgiu“¹².

Komparatyvistinės kultūrologijos teorinių ir metodologinių prieigų savitumas anot profesoriaus pirmiausia išryškėja principiniame atsisakyme nuo europocentrizmo ideologijai būdingų į universalumą pretenduojančių *Antikos ir Vakarų kultūros raidos modelių* bei susitelkimu ties kiekvienai kultūrai būdingų specifinių bruožų lyginamąja analize. Lietuvos akademiniėje padangėje toks požiūris į lyginamąsias kultūros studijas traktavimas ilgai buvo paribiuose, kadangi kultūros tyrinėjimuose vyravo *etnocentrinė* arba *europocentrinė kultūros filosofijos* tradicija, kurią tarpukaryje Lietuvoje plėtojo S. Šalkauskis ir A. Maceina. XX a. pradžioje iškilusi *kultūros filosofija* formavosi išimtinai antikos ir Vakarų kultūros raidos dėsningumų teorinio apmąstymo pagrindu, kuris ne visuomet pasitvirtina analizuojant savitus neeuropinių kultūrų raidos kelius ir modelius. Todėl dabartiniuose lyginamuosiuose kultūros tyrinėjimuose eurocentrinė kultūros filosofija praranda savo anksčiau turėtą įtaką. Tačiau kai kuriems Lietuvos kultūros tyrinėtojams, pavyzdžiui, – Arūnui Sverdiolui, Gintautui Mažeikis, Tomui Kačerauskui – tyrinėjantiems dažniausiai Vakarų ar Lietuvos kultūros raidos problema šios eurocentrizmo įveikos problemos yra mažiau aktualios.

Pavyzdžiui, su vadinamąja *distancijos* problema susiduriama A. Sverdiolo kultūros studijoje „Steigtis ir Sauga“ (1996 m.): „Kultūros filosofija yra ne kultūrologinės medžiagos „apibendrinimas“, o kultūros patirties apmąstymas. Šioje plotmėje svarstytinas europocentrizmo ir jo mokslinės

11 Andrijauskas, Antanas. *Kultūrologijos istorija ir teorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 36.

12 Andrijauskas, Antanas. *Kultūrologijos istorija ir teorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla,

2003, p. 39.

kompetencijos ribų klausimas. Kultūra realiai egzistuoja daugiskaitiškai, t. y. kaip kultūros. Kultūrų lyginimas filosofinėje plotmėje – refleksyvus, ir patį mąstantį *aš* apimantis apmąstymas – gali būti atliktas tiktai savosios kultūros akiratyje... Nejmanoma atsiriboti nuo savosios tradicijos tiesiog pakeičiant ją kita, pereinant į kitą. Realus gali būti tiktai dialogas, kai skaitomas tekstas atskleidžia savo kitybę, svetimumą, keldamas kartais sudėtingus interpretacinius uždavinius¹³. A. Sverdiolas atriboja kultūrologijos ir kultūros filosofijos disciplinas: pirmajai priskirdamas kultūros filosofijos istorijos *refleksijos* atžvilgį, o kultūros filosofijai – *hermeneutinį*. Vis dėlto tada tampa abejotina, ar kintančių kultūros kontekstų svarstymas vystomas tik tarp teksto medijos ir mokslininko turimos nacionalinės patirties gali išprovokuoti originalius modernių kultūros problemų sprendimus ir ar kiekvienam kultūrą tiriančiam mokslininkui įmanoma suprasti kitą kultūrą sukantis uždaramame hermeneutiniame rate, ypač tada, kai aiškiai teikiamas prioritetas nacionalinei kultūrai.

Traktuodamas kultūrologiją ir sudedamąją jos dalį komparatyvistinę kultūrologiją kaip integruotą mokslinio pažinimo sritį, kurioje be vyraujančio lyginamojo metodo iškilusioms kultūros problemoms spręsti, Andrijauskas pasitelkia ir kitas iš skirtingų disciplinų perimtas tyrinėjimo prieigas, procedūras ir metodus. Konkretaus kultūros reiškinių tyrinėjimo instrumentarijus pasirinkimas jo darbuose tiesiogiai priklauso nuo keliamų konkrečių lyginamosios analizės tikslų, programos, jos įgyvendinimo fazės bei

daugybės kitų veiksnių. Požiūris į lyginamas civilizacijas ir kultūras kaip nepriklausomas nuo išankstinių raidos schemų ir vienas nuo kito reiškinius, turinčius savarankiškas raidos istorijas ir platus tarpdalykinio mokslinio instrumentarijus pasitelkimas padeda jam savo tyrimuose išvengti europocentrinių prietarų ir realių problemų supaprastinimo.

Komparatyvistinės filosofijos metodologiniai virsmai

Dar vienas svarbus komparatyvistinių mokslininko tyrinėjimų laukas skleidėsi su civilizacine komparatyvistika ir komparatyvistine kultūrologija glaudžiai susijusioje komparatyvistinės filosofijos tyrinėjimų srityje. Šių tyrinėjimų ištakose buvo pirmieji Schopenhaurio, Nietzsches, Bergsono, Heideggerio, Jungo, Foucault ir kitų mąstytojų koncepcijų analizei skirti tekstai, kurie buvo skelbiami įvairiuose leidiniuose. Kiti svarią įtaką Andrijausko komparatyvistinėms nuostatoms darė be minėto N. Konrado ir Analų mokyklos mąstytojai buvo Ananda Coomaraswamy bei prancūzų orientalistas, vienas įtakingiausių komparatyvistinės filosofijos šalininkų Paulas Masson-Ourselas, kuris gerai mokėdamas sanskrito, tibetiečių, arabų, kinų kalbas, nevengė platesnių lyginamųjų ekskursų. Gebėjimas skaityti didžiųjų Rytų civilizacijų šaltinius originalo kalba padėjo mokslininkui parašyti puikią disertaciją „Lyginamoji filosofija“ (*La philosophie comparée*) ir ginant Sorbonnos universitete 1923 m. išleisti ją didžiulį įvairių kraštų mokslininkų susidomėjimą iššaukusios monografijos pavidalu. Joje ryškūs prancūzų mokslininko mėginimai įrodyti idėjinis ryšius tarp Europos, Indijos ir Kinijos mąs-

13 Sverdiolas, Arūnas. *Steigtis ir sauga: kultūros filosofijos etidai*. Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 13.

tymo tradicijų pasitelkiant pozityvistinės analizės metodą, kylantį iš tikslųjų mokslų instrumentų gryninimo ir ne visai sėkmingai naudotą humanitariniuose bei socialiniuose moksluose, bei komparatyvistinį metodą grįstą analogijos principu, kuriam būdingas „...skirtingų mąstymo tradicijų gretinimas ir lyginimas. Lyginamoji analizė gali atskleisti ir gretinamų mąstymo modelių panašumus, ir skirtumus, tačiau svarbiausias jos uždavinys – *nustatyti bendrus visoms mąstymo tradicijoms principus*“¹⁴.

P. Masson-Ourselas teoriškai grindė plačias lyginamosios filosofijos metodologinių principų pritaikymo galimybes įvairių filosofijos dalių etikos, estetikos, ontologijos, metafizikos ir kitose srityse. „Lyginamoji filosofija, – rašė jis, – bus pozityvistinis ir kritinis sumanymas. Ji įgyvendins pozityvistinį užmojį remdamasi empiriniu metodu, užuot ryžusis jo atsisaityti, racionaliai apmąstys istorinę medžiagą reiškinių įvairovėje ieškodama bendrųjų chronologinių, loginių, metafizinių dėsnių“¹⁵. Šie Masson-Ourselo lyginamosios filosofijos metodologiniai bruožai – kruopšti tyrinėjamo reiškinio idėjų analizė, kritinis temos apmąstymas, analogijos principo taikymas indų, kinų, europiečių civilizacijų tyrinėjime – tampa kūnu keturiuose Andrijausko mokslinėse monografijose: „Lyginamoji civilizacijos idėjų istorija“ (2001 m.), „Kultūrologijos istorija ir teorija“ (2003 m.) „Amžinybės ilgesys: tradicinė indų kultūra, estetika ir menas“ (2015 m.)

(svarstomos bendros Europos regionui ir Indijai kultūrinės universalijos), „Vaizduotės erdvės: tradicinė kinų estetika ir menas“ (2016 m.), reflektuojama Europos ir Kinijos civilizacijų estetika, meno filosofija komparatyvistiniu tyrinėjimo rakursu.

Išsamiausiai komparatyvistinės filosofijos teorinės ir metodologinės problemos buvo aptarinėjamos monografijose „Kultūrologijos istorija ir teorija“ ir „Kultūros, filosofijos ir meno profiliai“ (2004 m.), kuri Andrijausko mokslinėje kūryboje išsiskiria pagrindinių lyginamosios analizės linijų aiškumu ir nuoseklumu. Tyrimas veikale skleidžiasi keliais skirtingais struktūriniais idėjiniais pjūviais. Gvildendamas Vakarų ir Rytų tautų mąstymo tradicijų sąveikos procesus, autorius nuosekliai išryškina įvairių Rytų tautų mąstymo tradicijų savitumą. Ypačingas dėmesys skiriamas kinų daoizmo filosofijos transformacijoms japoniškoje dzen filosofijos tradicijoje, taip pat išryškinamas Tekančios Saulės šalies šintoizmo mąstymo specifika. Kruopštus filosofo darbas su kinų, japonų filosofijos tekstų šaltiniais ir interpretacine literatūra, išryškina svarbias konfrontacijos ir komplementarumo idėjinės sąšaukas tarp konfucianizmo ir daoizmo filosofinių tradicijų. Pagrindinis šio veikalų tyrinėjimų leitmotyvas – Rytų–Vakarų idėjų sąveika. Antrasis struktūriniu veikalų pjūvis apima Schopenhauerio, Kierkegaard, Nietzsche, Bergsono, Heideggerio ir kitų mastytojų koncepcijų analizę susijusią su Rytų–Vakarų mąstymo tradicijų sąveikos problematika.

Tiesą sakant įvairūs Rytų ir Vakarų mąstymo tradicijų sąveikos aspektai gvildenami beveik visuose Andrijausko komparatyvistinei problematikai skirtuose

14 Andrijauskas, Antanas. Lyginamoji civilizacijos idėjų istorija. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 225.

15 Masson-Oursel, Paul. *Etudes de Philosophie comparée*. Québec: Canada, 2006, p. 14.

veikaluose. Dėl šios priežasties juos galima laikyti vienomis iš svarbiausių lietuvių mąstytojo sprendžiamų problemų, kurios jį sudomino „... nuo pirmųjų mokslo darbų“¹⁶. Aptariama komparatyvistinė nuostata požiūriuose į filosofijos idėjų istoriją atsivėrė jam ankstyvuosiuose knygose skverbiantis į neeuropinės civilizacijose išsiskleidusių estetikos, meno filosofijos idėjų pažinimą. Vadinasi, pirmosios komparatyvistinės tyrinėjimo strategijos ir metodai skleidėsi su konkrečių teorinių ir metodologinių uždavinių sprendimu būtent lyginamosios filosofijos srityje. Kalbėdamas apie tai, jis teigė, kad „pagrindinis komparatyvistinės filosofijos uždavinys – lyginamuoju aspektu, pasitelkiant įvairias strategijas ir metodu (istorinį, filologinį, hermeneutinį, fenomenologinį, sociologinį ir pan.) nagrinėti Vakarų ir nepriklausančių Vakarų kultūros arealui mąstymo tradicijas, atskleisti esminius jų santykius, skirtumus bei panašumus“¹⁷

Dar viena aktuali Andrijausko lyginamosios filosofijos studijose plėtojama problema – tai paradigminių lūžių filosofijos idėjų istorijoje šioje srityje aiškinimusi. Jų buvo ne vienas. Pirmasis vadinamame „ašiniame laike“, kai skirtingose civilizacinėse erdvėse užgimė pagrindinės mąstymo tradicijos. Tačiau lietuvių mąstytoją labiau domino Vakarų filosofijoje išryškėjęs laipsniškas perėjimas nuo vokiečių racionalistinės *klasikinės* (I. Kantas, F. Hegelis) filosofijos prie *neklasikinės* (Shopenhaueris, Kierke-

gaardas, Nietzsche) filosofijos, iš kurios tiesiogiai išplaukė daugelis įtakingiausių XX a. filosofijos krypčių atstovų jau daug įdėmiau žvelgusių į Rytų tautų mąstymo tradicijas. Šiame idėjinių virsmų aiškiniame itin svarbūs yra abiejų filosofijų srovių esminiai skirtumai, nevienodas požiūris į Rytų tautų mąstymo tradicijas. Dėl šių klausimų pastaruosius kelis dešimtmečius lietuviškoje humanistikoje vyko nuolatinė ir neretai užslėpta polemika tarp eurocentristinių A. Šliogerio ir universalistinių bei komparatyvistinių, pabrėžiančių Rytų tautų mąstymo tradicijų pažinimo svarbą, Andrijausko ir jo mokinių bei sekėjų nuostatų.

Įtakingiausiu vakarietiškos filosofijos tradicijos išskirtinumo ir unikalumo aukštintoju Lietuvoje buvo iš antikos ir vokiečių klasikinės filosofijos tradicijų išaugęs mąstytojas A. Šliogeris, kurio pasaulėžiūrai didžiulį poveikį padarė įtaigus europocentrizmo manifesto G. Hegelio „Istorijos filosofijos“ vertimas. Iš šio teksto jis tiesiogiai perėmė daugelį savo programinių europocentrinų nuostatų ir jų teorinio pagrindimo argumentų. Vienas iš kertinių A. Šliogerio *transcendencijos* filosofinių konceptų skiriamųjų bruožų, lemiantis pamatinę pasaulio daiktų ir būties pasaulėžvalgą, yra taikomas viso labo Vakarų filosofijai, o štai Rytų mąstymo tradicijos jam yra hierarchiškai žemesnė „filosofija be transcendencijos“. Kitais žodžiais tariant, tai – „išmintis, neigianti šiapus ir anapus priešstatą ir įtampą. Kaip matysime, kaip tik ši dviejų esinijos sričių priešstata ir įtampa sudaro pačią Vakarų filosofijos esmę...“¹⁸.

Lyginant A. Šliogerio ir Andrijausko pamatines konceptualias nuostatas požiū-

16 Andrijauskas, Antanas. *Kultūros, filosofijos ir meno profiliai (Rytai–Vakarai–Lietuva)*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004, p. 12.

17 Andrijauskas, Antanas. *Kultūrologijos istorija ir teorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 541).

18 Šliogeris, Arūnas. *Transcendencijos tyla*. Vilnius: Margi raštai, 2011, p. 159.

riuose į filosofijos idėjų istoriją, aiškėja, kad pirmajam filosofui artimesnis *vienintelės teisingos Vakarų mąstymo tradicijos unikalaus išskirtinumo paradigmos teigimas*, o antrojo *vienodai vertingų*, tačiau skirtingų savo nuostatomis, Rytų ir Vakarų mąstymo tradicijų išpažinimo šalininko – pozicinės patrankos išrikiuotos abiejuose minėtų mąstymo tradicijų frontuose suteikiant galimybę visiems sekėjams atsišaudyti vienodo kalibro ginklais kultūrinio polilogo varžybose. Vadinasi, A. Šliogerio realiaame gyvenime artimas bičiulis ir kartu principingas idėjinis oponentas (šiuos aistringus savo požiūrių gynėjus kolegos dažnai konferencijų, diplominių darbų ir disertacijų gynimo metu įžiebavo emocionalioms idėjinėms diskusijoms) Lietuvos akademiniame erdvėje Andrijauskas linkęs išvelgti lygiavertį Rytų ir Vakarų mąstymo tradicijų bylojimą tiek pagrindiniais *metafizikos*, tiek ir visais kitais pamatiniais filosofiniais klausimais, o, pavyzdžiui, Rytų Azijos tautų estetikos ir meno tradicijas vertina kaip netgi daug subtilesnes lyginant su vakarietiškomis.

Neatsitiktinai analizuodamas esmines Vakarų filosofinės sąmonės slinktis, Andrijauskas ypatingą dėmesį sutelkia į *neklasikinę* mąstymo tradiciją, kurios analizei skyrė daug knygų ir mokslinių tekstų, publikuotų įvairiuose moksliniuose žurnaluose ir jo redaguojamuose *Neklasikinė filosofija, Neklasikinė ir XX a filosofija, Estetikos ir meno filosofijos tyrinėjimai, Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos, Bibliotheca Orientalia ir comparativa* serijų tęstiniuose leidiniuose. Juose „... ne tik paneigiamos daugelis klasikinėje racionalizuotoje Vakarų filosofijoje viešpatavusių primityvių europocentriinių dogmų, be to, parodoma, kad autentiškas

filosofinis mąstymas – ne sudėtingos teoriinės sistemos, akademinės regalijos, prirašyti knygų kalnai, o sugebėjimas kelti sudėtingas žmogaus būties problemas ir ieškoti į jas atsakymų... „Neklasikinės“ filosofijos paveikta dabartinė filosofija tuo artima didžiųjų kinų mąstytojų Laozi, Zhuangzi, čan ir dzen filosofijos idėjoms“¹⁹. Kita vertus, jis nuolatos pabrėžė, kad būtent neklasikinės pakraipos mąstytojai nutiesė kelius Gilesniam Rytų mąstymo tradicijų svarbos suvokimui, kuris pastebimas vėlyvuosiuose Heideggerio ir žymiausių postmodernistinės filosofijos ideologų veikaluose.

Kita vertus, Andrijauskas gvildendamas radikalias M. Heideggerio vėlyvosios filosofijos ir postmodernaus mąstymo ir metacivilizacinės kultūros radikalias slinktis akcentuoja „pasaulinės filosofijos“, arba „metafilosofijos“ svarbą ir kalba apie neišvengiamą Rytų ir Vakarų mąstymo tradicijų sąveikos stiprėjimą. Jo akimis žvelgiant jis akivaizdžiai regimas postmodernaus mąstymo orientalizacijoje ir suartėjime su „neklasikiniais“ gyvenimo filosofijos ir subjektyviosios ontologijos principais. „Metacivilizacinės kultūros formavimosi sąlygomis, – pabrėžia Andrijauskas, – dabartinės Vakarų ir neeuropinės civilizacijos bei jų mąstymo tradicijos nesiplėtoja daugiau paraleliai ir nepriklausomai viena nuo kitos, tačiau priešingai – kaip niekuomet anksčiau glaudžiai sąveikauja“²⁰. Andrijausko požiūriai ir jo propaguojamos komparatyvistinės

19 Andrijauskas, Antanas. *Kultūros, filosofijos ir meno profiliai (Rytai–Vakarai–Lietuva)*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004, p. 15).

20 Andrijauskas, Antanas. *Kultūrologijos istorija ir teorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 544.

filosofijos idėjos dabartiniame akademiniame Lietuvos diskurse dėka jo bendražygių kolegų, gausių mokinių ir sekėjų tyrinėjantių įvairias neeuropinio mąstymo tradicijas bei aktualias komparatyvistikos problemas A. Uždavinio, A. Beinoriaus, V. Rubavičiaus, L. Poškaitės, V. Jaskūno, D. Švambarytės, R. Makselio, A. Stepukonio, V. Korobovo, S. Skaigirytės-Makselienės, K. Mitalaitės, A. Kapociūtės, G. Degėsio, J. Vaitkevičiaus, T. Vėželio, O. Žukauskienės, S. Jastrumskytės, V. Tumėno, Ž. Svirario, V. Siliaus, E. Jančenkos, T. Snuviškio, L. Gotautės ir dėl daugybės kitų paskelbtų mokslininkų darbų įgauna vis tvirtesnes pozicijas lietuviškame moksliniame diskurse.

Vietoje užsklandos

Dabartinėje Lietuvos humanistikoje Andrijausko komparatyvistinės studijos yra išskirtinis europocentrinės ideologijos nuostatoms oponuojantis reiškinys, kuris padeda geriau suvokti dabartiniame pasaulyje vykstančius skirtingų kultūros ir mąstymo tradicijų glaudėjančios sąveikos procesus. Postmoderniame pasaulyje vis labiau įsigalint technokratiniam ir merkantiliam mąstymui, didėja specializacija lemianti hermetinį požiūrį kultūros atžvilgiu. Dėl to stebina lietuvių mąstytojo pastangos vientisu humanistiniu žvilgsniu aprėpti didžiųjų Rytų ir Vakarų civilizacijų kultūros, filosofijos, estetikos, menų ir meno tradicijas. Genamas tikro mokslinio pažinimo geismo Andrijausko mąstymas priklausomai nuo konkrečių problemų sprendimo remiasi įvairiomis moderniomis tarpdalykinėmis tyrinėjimo strategijomis ir metodais. Jo monumentaliose komparatyvistinei problematikai skirtuose

veikaluose į civilizacijos ir kultūros studijas įpinami filosofijos istorijos, estetikos, meno filosofijos, meno psichologijos, mokslinės eseistikos ir kiti raštai. Nepaisant globalaus analitinio žvilgsnio mąstytojui nėra būdinga mėgdžiojimo dvasia: užsienio mokslinių madų vaikymasis. Nuo jo intelektualinei evoliucijai etapinio veikalo *Grožis ir menas: estetikos ir meno filosofijos idėjų istorija (Rytai–Vakarai)*⁴⁴ pasirodymo filosofas ilgam pasinėrė į komparatyvistinę problematiką nuosekliai tęsdamas savo užsibrėžtą Rytų ir Vakarų civilizacijų skirtingų kultūros fenomeno morfologinės analizės struktūrų tyrinėjimo programą. Pasirodančiose vis naujose savo knygoose mąstytojas styguoja vis naujus svarstomas komparatyvistinės problematikos aspektus, visuomet juos siedamas su dabarties kultūriniais iššūkiais.

Andrijausko tyrinėjimų universalus požiūris į pasaulines aktualijas nuolat papildomas mąstytojui itin svarbiu lokaliu tautinės Lietuvos kultūros tyrinėjimų matmeniu. Analizuodamas atrodančias tolimas lietuviškajam mentalitetui daoizmo, šintoizmo, dzen kultūros ir meno tradicijas filosofas kartu išryškina jų sąsajas ir su gimtinei būdingais paskirais kultūros ir meno raidos dėsniniais. Taip greta Rytų ir Vakarų kūrėjų racionalios minties refleksijos mezgasi Lietuvos meno ir filosofijos korifėjų idėjų besiskleidžiantys žiedai: M. K. Čiurlionio, J. Baltrušaičio-sūnaus, L. Truikio, A. Švėgždos, J. Ivanauskaitės, P. Normanto ir kitų. Profesorius komparatyvistinei problematikai skirtuose veikaluose skamba džiaugsmingas *allegro* Rytų Azijos pasauliui, taip pat romantiniam jį nuo vaikystės ežeringuose Veisiejuose supusios Dzukijos gamtos grožio naratyvui, atskleidžiančiam intymų įsišakni-

jimą tėvynėje ir jos akademinėje kultūroje. Nepaisant profesoriaus tekstuose jaučiamos mąstytojo tėvynei ši aistra nevirsta siaura pasaulėžvalga gramzdinančią kuriamas koncepcijas, idėjas klampiam ideologiniame raiste. Atvirkščiai, jo komparatvistiniuose veikaluose kritikuojami žmogaus laisvę kurti ir veikti varžantys -izmai: etnocentrizmas, europocentrizmas ir artimiau bendraujant

akivaizdžiai regimas nepakantumas idėjiniam ir socialiniam konformizmui. Dėl šios priežasties pasisakoma už asmenybės savirealizaciją profesinėje veikloje, pagarbą kitokiai nuomonei, skatinančiai lygiavertį visų mokslininkų įsitraukimą į idėjinės polemikos procesus, taip pat už visateisį kitų mokslo disciplinų traktavimą nepaisant požiūrių ar įsitikinimų įvairovės.

Literatūra

- Andrijauskas, Antanas. *Grožis ir menas: estetikos ir meno filosofijos idėjų istorija (Rytai–Vakarai)*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1996.
- Andrijauskas, Antanas. *Lyginamoji civilizacijos idėjų istorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001.
- Andrijauskas, Antanas. *Tradicinė japonų estetika ir menas*. Vilnius: Vaga, 2001.
- Andrijauskas, Antanas. *Kultūrologijos istorija ir teorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003.
- Andrijauskas, Antanas. *Kultūros, filosofijos ir meno profiliai (Rytai–Vakarai–Lietuva)*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004.
- Andrijauskas, Antanas. *Neklasikinio mąstymo principai Kierkegaardo filosofijoje. Egzistencijos paradoksai: Kierkegaardo filosofinės interpretacijos*. Vilnius: Versus Aureus, 2006, p. 41–42.
- Andrijauskas, Antanas. *Nietzsche'ės neklasikinė filosofija. Gyvenimo apologija: Nietzsche'ės teorinės interpretacijos*. Vilnius: Versus Aureus, 2007, p. 39.
- Andrijauskas, Antanas. *Neklasikinės ir postmoderninės filosofijos metamorfozės*. Vilnius: Meno rinkos agentūra, 2010.
- Andrijauskas, Antanas. *Amžinybės ilgesys: tradicinė indų kultūra, estetika ir menas*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2015.
- Andrijauskas, Antanas. *Vaizduotės erdvės: tradicinė kinų estetika ir menas*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2015.
- Andrijauskas, Antanas. *Vaizduotės erdvės: tradicinė kinų estetika ir menas*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2015.
- Andrijauskas, Antanas. *Artimųjų Rytų, Indijos ir Islamo pasaulių estetika ir meno teorija*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2017.
- Andrijauskas, Antanas. *Rytų Azijos tradicinė estetika ir meno teorija*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2017.
- Andrijauskas, Antanas. *Vakarų estetika ir meno filosofija*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2017.
- Andrijauskas, Antanas ir Andrijauskas Konstantinas. *Civilizacijos istorijos metamorfozės: Komparatyvistinis požiūris į neeuropinį pasaulį*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2018.
- Andrijauskas, Antanas. *Meno psichologija: nuo kūrybingumo ištakų iki psichopatologijos*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2019.
- Конрад Н. И. *Запад и Восток: Статьи*. М.: Наука, 1966.
- Masson-Oursel, Paul. *Etudes de Philosophie comparée*. Québec : Canada, 2006.
- Poškaitė, Loreta. *Estetinė būtis daoizme*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas. 2004.
- Rytai–Vakarai. *Komparatyvistinės studijos* Sudarė A. Andrijauskas, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, t. I–XIV, 2001–2019.
- Sverdiolas, Arūnas. *Steigtis ir sauga: kultūros filosofijos etidai*. Vilnius: Baltos lankos, 1996.
- Šliogeris, Arūnas. *Transcendencijos tyla*. Vilnius: Margi raštai, 2011.
- Toynbee, Arnold. *A Study of History*. New York: Oxford University Press, 1957.